

НАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ САУДА АС-САН'УСІ “БАМБУКОВЕ СТЕБЛО”

Кувейтська романістика мало досліджена як арабськими, так і зарубіжними літературознавцями. Це пов'язано з тим, що жанр роману у Кувейті перебуває на етапі свого формування і розвитку. На цьому етапі кувейтський роман зіштовхується з проблемою недостатнього літературного критичного аналізу творів, а також відсутністю перекладу більшості з них іноземними мовами. Існує кілька критичних праць арабських літературознавців з кувейтської літератури. Серед них праця марокканського дослідника Джаміля Хамдаві “Бібліографія кувейтської романістики (1948–2008)”, критичні статті Талеба ар-Рафа'ї, Абдुльвагаба аль-Хамаді та інші. У 2010 році вийшла стаття російського арабіста В. Шагала “Кувейтська проза”, в якій він викладає передумови формування прози в Кувейті і процес її становлення.

Кувейтська література привернула до себе увагу літературних критиків зі всього світу після перемоги молодого кувейтського письменника Сауда ас-Сан'усі у “Міжнародній премії з арабської прози” у 2013 році. Сауд ас-Сан'усі став першим кувейтським письменником, який отримав перемогу у цьому престижному літературному конкурсі. Абдुльвагаб аль-Хамаді називає перемогу роману “Бамбукове стебло” переломним етапом у розвитку кувейтської літератури [Al-Namādi 2013]. За останні два роки вийшла велика кількість статей та рецензій, присвячених проблематиці, структурі, сюжету твору “Бамбукове стебло”. До таких рецензій належать «“Бамбукове стебло” Сауда ас-Сан'усі: пошук Батьківщини [...]» Мірвана Ясіна ад-Далімі, “Герой розривається у виборі між кувейтським батьком та матір'ю-філіппінкою” Ібрагіма Фаргалі, «“Бамбукове стебло”: історія про відчуження» Ахмада аш-Шарікі та багато інших. Проте наративний аспект роману дослідники не аналізують, хоча поверхово розглядають. Наративному аспекту роману присвячені статті «Автор і “внутрішній” автор» Адлія аль-Асти, «Наративна будова роману “Бамбукове стебло”» Шаріфа Саліха.

Сауд ас-Сан'усі – молодий кувейтський письменник і журналіст. На сучасному етапі розвитку кувейтської літератури ас-Сан'усі належить одне з найпомітніших місць. Письменник народився у Ель-Кувейті в 1981 році. З 2005 по 2011 рік писав статті для газети “Аль-Анваб” (*Al-Anwāb*). Зараз ас-Сан'усі пише статті для іншої кувейтської газети під назвою “Аль-Кабас” (*Al-Qabas*). Письменник є членом “Ліги письменників”, а також з 2009 по 2011 рік був членом “Асоціації журналістів” у Кувейті. На літературній арені ас-Сан'усі дебютував романом “В'язень дзеркал” (англ. “The Prisoner of Mirrors”, 2010). З цим романом письменник став переможцем літературної премії Лейли Осман, яка є однією з провідних письменниць країни. У 2011 році його новела “Бонсай і старець” (англ. “The Bonsai and the Old Man”) виграла змагання, організоване журналом “Аль-Арабі” (*Al-Arabi*) та арабським ВВС. У 2012 році у світ вийшов його роман “Бамбукове стебло” (англ. “The Bamboo Stalk”), який через рік було обрано переможцем міжнародної премії арабської прози. Перемога ас-Сан'усі у цій премії є безпрецедентною в історії кувейтської літератури. Багато літературознавців вважають цю перемогу переломним етапом у розвитку сучасної літератури Кувейту. Зокрема, Абдульвагаб аль-Хамаді вважає, що поява роману “Бамбукове стебло” змінить літературну ситуацію в Кувейті в кращий бік. По-перше, письменники наполегливо працюватимуть і намагатимуться перевершити роман ас-Сан'усі. А по-друге, перемога такого масштабу приверне увагу літературних критиків зі всього світу і з'являтимуться дослідження кувейтського літературного процесу [Al-Hamādi 2013].

“Бамбукове стебло” – постколоніальний роман Сауда ас-Сан'усі про життя Хосе Мендоси, народженого матір'ю-філіппінкою і батьком-кувейтцем. Цей роман відкриває нові сторони літератури Перської затоки, розкриває нову тематику і образи, викриває вади кувейтського консервативного суспільства, спонукає задуматися над своїм призначенням у цьому світі. Доля головного героя – це доля мільйонів емігрантів у Кувейті та інших країнах Затоки.

Конкретний та “внутрішній” автори роману

За визначенням В. Шміда, конкретний автор – це реальна історична постать, творець твору. До самого твору він не належить, а

існує незалежно від нього [Шмид 2003, 25]. Отже, конкретним автором роману є кувейтський прозаїк Сауд ас-Сан'усі. Проте Аділь аль-Аста вважає, що у цьому творі варто виділяти автора як творця роману і “внутрішнього” автора [Al-Asta 2013]. Справді, на першій сторінці обкладинки роману можна побачити ім'я справжнього автора – Сауда ас-Сан'усі, проте на внутрішній стороні ім'я ас-Сан'усі навіть не згадується. Натомість з'являється філіппінське ім'я Хосе Мендоса, про яке читач нічого не знає, а лише починаючи читати роман, розуміє, що це головний герой твору. Окрім Сауда ас-Сан'усі та Хосе Мендоси, на внутрішній стороні обкладинки присутнє ім'я Ібрагіма Саляма, який нібито є перекладачем тексту роману з філіппінської на арабську, а також автором вступу до роману. На цьому список імен, представлених на обкладинці, не закінчується. Іншим ім'ям, яке бачить читач, є Хауля Рашід. Вона надає свої уточнення подіям, описаним у творі. Читаючи роман, читач дізнається, що Хауля насправді є зведеною сестрою головного героя Хосе.

Аділь аль-Аста у статті «Автор і “внутрішній” автор» порівнює ас-Сан'усі і Хосе з точки зору їхнього авторства. Він каже про те, що насправді все, що висловлює Хосе, і за що він бореться, є нічим іншим як думкою самого ас-Сан'усі [Al-Asta 2013]. Наприклад, підтримка кувейтського руху опору під час іракської окупації – це позиція Сауда як громадянина своєї країни. Те саме можна сказати про критику, яку висловлює Хосе щодо кувейтського суспільства, яке є жорстоким по відношенню до емігрантів та осіб, які називаються *bidoon* – ті, що народилися і проживають в Кувейті, але не є його громадянами. Вустами Хосе ас-Сан'усі критикує вади суспільства, в якому він живе.

Структура роману “Бамбукове стебло”

Роман “Бамбукове стебло” є досить об'ємним (у виданні Arabic Scientific Publishers Inc. складає 398 сторінок). Автор ділить його на п'ять розділів і епілог. Перед першим розділом є невелика біографія перекладача Ібрагіма Саляма і його передмова про труднощі перекладу. Перший розділ “Иса до народження” складається із сорока сторінок і восьми частин, в яких автор розповідає про те, як познайомилися батьки головного героя, про народження Хосе (Иси), про сім'ю Таруф, членом якої був його

батько, і де працювала його матір. Другий розділ – “Иса після народження” являє собою сімдесят п’ять сторінок і двадцять частин. Автор розповідає про життя Иси на Філіппінах, про сім’ю Мендоси, стосунки всередині його родини, про мрії і переживання головного героя стосовно того, ким він насправді є. Третій розділ – “Иса... перша мандрівка” складається з п’ятдесяти сторінок і одинадцяти частин, в яких розповідається про самостійне життя Хосе, його роботу, нові знайомства, пошуки релігії. Четвертий розділ – “Иса... друга мандрівка” є найдовшим. Він складається зі ста десяти сторінок і двадцять однієї частини. Автор розповідає про подорож Хосе до Кувейту, країни його мрій, раю на Землі. Також описується життя Хосе в цій країні, ставлення місцевих жителів до хлопця, знайомство Хосе з родиною батька і його відносини з членами цієї родини, поневіряння і страждання, пов’язані з його походженням. П’ятий розділ – “Иса... на околицях Батьківщини” має дев’яносто сторінок і дев’ятнадцять частин. Тут ідеться про самостійне життя Хосе в Кувейті, його нові знайомства, роздуми над тим, ким він є насправді. І нарешті закінчення – “Иса вертається назад” становить чотири сторінки, в яких подана розв’язка роману – повернення Хосе до Філіппін. Герой зробив свій вибір і впевнений в тому, що не помилився.

Літературознавець Шаріф Саліх висуває думку про те, що довгий шлях головного героя з подіями його життя, несподіванками, ударами долі приводить нас до класичної побудови роману. Автор наповнює роман багатьма подіями, місцями, деталями, персонажами, насиченістю часом, що демонструє, як він наслідує старших класиків. Ас-Сан’усі подає повний опис, точність деталей, переживань і місць. Кожен персонаж описаний із точністю і насиченістю, немає неясностей чи запитань [Sāleh 2013]. Автор статті надає такий уривок роману, щоб показати, до якої деталізації другорядних описів вдавався ас-Сан’усі: “Було пізно. На березі не було нікого, крім сторожів та кількох місцевих, що сиділи півколом на темному березі, наче вони привиди. На них не було видно нічого, крім їх білих сорочок. Світло було приглушеним на березі, а у кімнатах санаторію позаду мене вимкненим, тому здавалося, що зірки на небі яскравіші” [Alsanousi 2012, 153].

Типологія наратора в романі

Однією з вихідних позицій наратології є постать наратора – адресанта фіктивної нараторської комунікації. Шмід у праці “Наратологія” виділяє головні ознаки наратора, серед яких всезнання і всюдисущність, здатність проникнути у найбільш потаємні закутки свідомості персонажів, потенційна здатність до асиміляції з абстрактним автором. Проте домінантною рисою наратора є суб’єктивованість його присутності у творі, наявність точки зору щодо подій, ситуацій чи станів, відтворених у текстах [Шмід 2003, 44]. Щодо ролі наратора у творі, то М. Ткачук зазначає, що наратор є організатором розповіді чи оповіді і визначає співвідношення розповіді та показу, відбору деталей, послідовності викладу, композицію і сюжет, загалом поетикальні особливості твору [Ткачук 2007, 5]. Варто зазначити, що у літературознавстві вживаються два різні терміни на позначення наратора – “оповідач” і “розповідач”. Їхня відмінність полягає в тому, що оповідач викладає події від “третьої особи”, а розповідач – від “першої особи” [Шмід 2003, 37].

У романі “Бамбукове стебло” головним наратором є Хосе Мендоса – напівфіліппінець-напівкувейтець, який розповідає про своє життя, пошуки власного щастя, прагнення до самоідентифікації, поневіряння, яким піддався через расову дискримінацію, та ін. Автор використовує першоособову наративну ситуацію: “Мене звати Jose... так пишеться моє ім’я. На Філіппінах, як і в Англії, ми вимовляємо Хосе, а в арабській мові, як і в іспанській, воно перетворюється на Khose. Португальською пишеться так само, але вимовляється Жозе. А щодо Кувейту, то тут всі ці імена не мають відношення до мого імені, оскільки тут я – Иса...” [Alsanousi 2012, 17]. Хосе є експліцитним (явним) наратором, оскільки він розповідає історію власного життя, висловлює свій спосіб мислення і розуміння реальності. Шмід пропонує класифікацію типів наратора за певними критеріями. Основними такими критеріями є спосіб зображення, дієгетичність, ступінь обрамлення, ступінь виявлення наратора [Шмід 2003, 45]. Вже зазначалось, що за способом зображення Хосе Мендоса є експліцитним наратором. За ступенем обрамлення Хосе є первинним наратором, адже він обрамлює весь роман розповіддю про своє життя і є основним розповідачем у романі. Щодо дієгетичності

наратора, то тут мається на увазі характеристика присутності наратора в історії, яка розповідається (дієгезисі). Оскільки Хосе розповідає про самого себе як фігуру твору (Хосе є головним героєм), то він є дієгетичним наратором. Варто зазначити, що дієгетичний наратор фігурує в двох планах – у плані розповідання (як його суб'єкт) і в плані історії, яка розповідається (як її об'єкт) [Шмид 2003, 46]. За ступенем виявлення Хосе є сильно виявленим наратором, адже він присутній у всіх частинах роману як головний розповідач. Голос Хосе домінує у нарації. Його очима читач бачить десятки інших персонажів, навіть тих, кого вже немає в живих під час дій роману (наприклад, Рашіда Таруфа).

Л. Мацевко-Бекерська у статті «Наратологічна проєкція концепту “Герой”» наводить інші класифікації наратора, зокрема класифікацію М. Легкого, яка ґрунтується на розрізненні безпосереднього та опосередкованого наратора. Легкий вважає, що варто виділити дві основні групи нараторів: суб'єктний – манера вислову від 1-ої особи, і несуб'єктний – наратор ховається за зображуваним світом [Мацевко-Бекерська 2009, 286]. Якщо брати до уваги цю класифікацію, то Хосе Мендоса є суб'єктним наратором.

Хоча Хосе є головним і первинним наратором у творі, під час розвитку дій роману з'являються інші персонажі, які перебирають на себе роль наратора. Вони по відношенню до Хосе є вторинними нараторами. До таких нараторів належать мати Хосе Жозефіна, зведена сестра Хауля, друг батька Хосе Гасан та ін. Якщо Хосе своєю розповіддю обрамлює роман, то вторинні наратори є розповідачами вставних історій.

Одним із вторинних нараторів роману є Жозефіна – мати Хосе. Її монологам відведена значна частина роману. На сторінках роману жінка розповідає про своє життя на чужині, стосунки з батьком Хосе Рашідом, таємне одруження, вагітність сином та повернення на батьківщину, листування з Рашідом.

Цікавим персонажем із точки зору нратології є Рашід. Рашід Таруф – кувейтєць із заможної знатної родини, батько Хосе. Як окремий персонаж роману він не фігурує, бо помирає, ще коли Хосе був зовсім маленьким. Про його життя ми дізнаємося лише з розповідей матері Хосе. Проте Рашід є третинним наратором, адже його голос все-таки звучить у листах, які він писав до Жозефіни. Саме з листів читач дізнається про деякі деталі життя

Рашіда, його почуття до залишеної дружини і сина, обіцянки забрати Хосе, коли прийде слушний час. Такий тип нарації (через листи) називається прямим писемним мовленням [Шмид 2003, 112]. Наведемо уривок одного з таких листів: «Дорога Жозефіно, вже минуло три місяці, а ти досі не запитуєш мене, чому я залишив вас, тебе і Ісу, так і не пояснивши нічого... Я знаю, що ти і не запитаєш. Ти завжди говорила: “Все стається з якоїсь причини і задля чогось”, і ти не з тих, які шукають пояснень...» [Alsanousi 2012, 71].

До вторинних та третинних нараторів роману також належать сестра Хосе Хауля, тітка Аїда, Ібрагім Салям, Гасан та інші герої роману, адже вони тою чи іншою мірою стали розповідачами історій, що становлять невід'ємну частину цього роману. Однак, порівняно з Хосе, ці наратори мають другорядну роль і є слабо виявленими.

Наративна структура роману: сюжет та персонажі

Аналіз художнього твору з точки зору наратології насамперед передбачає визначення його наративної структури. У сучасній наратології існує багато класифікацій наративних структур, але найбільш вживаним і спрощеним є поділ цих структур на два типи – лінійні та нелінійні. Згідно з К. Коваленко, лінійні прозові тексти – це ті, у яких подієвість моделюється лінійно, тобто розгортається з минулого через теперішнє в майбутнє при можливих ретроспекціях і характеризується наявністю іманентної логіки. Наратор при цьому відіграє головну роль – йому відомий фінал. До особливостей лінійних текстів належать фіксоване буття, послідовність у зображенні подій, їхня лінійність, незворотність, імовірність, фінальність, фіксований час та ін. [Коваленко 2012]. Саме така послідовність подій та їхні характеристики представлені Саудом ас-Сан'усі в романі “Бамбукове стебло”.

Для того, щоб зрозуміти, яка наративна структура відповідає цьому роману, потрібно проаналізувати його сюжет. З наратологічної точки зору, сюжет роману “Бамбукове стебло” є концентричним та моноваріантним. Це означає, що події у творі зв'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками, і кожна подія відбувається лише раз, а не існує в різних варіантах, як це можливо в поліваріантному сюжеті. Щоб відтворити події твору, розглянемо

класичну схему сюжету. Роман ас-Сан'усі складається з таких компонентів: експозиція, зав'язка, розвиток дій, кульмінація, розв'язка, епілог. Експозиція являє собою вступну розповідь головного героя Хосе Мендоси (він же Иса Таруф) про себе, свою сім'ю та ті події, які відбувалися до його народження. Герой починає розповідь із пояснення свого імені: "Моя матір обрала мені таке ім'я на честь Хосе Рісалья, національного героя Філіппін, лікаря і письменника. Якби не він, то народ не повстав би проти іспанських окупантів, але революція відбулася вже після його страти..." [Alsanousi 2012, 17]. Далі Хосе розповідає про свою матір Жозефіну, просту філіппінську дівчину, яка була вимушена залишити батьківщину і поїхати за кордон працювати служницею у багатій родині. Там вона зустрічає Рашіда Таруфа, вони таємно одружуються, і у пари народжується син.

Щодо зав'язки, то логічно було б її пов'язати з народженням головного героя – Хосе, адже довкола цього персонажа будується весь сюжет і всі події у творі. Майже відразу після народження сина Жозефіна і Хосе були вимушені залишити Кувейт і повернутися до Філіппін. Сучасне кувейтське суспільство з його жорстокими правилами змусило їх повернутися на батьківщину. Проте навіть після повернення додому, мати постійно нагадує синові про те, що прийде слушний час, і він повернеться до батька, в країну, де у нього буде щасливе безтурботне життя. Саме на думці повернутися до Кувейту зав'язується основна частина подій, які відбуватимуться з головним героєм надалі.

Розвиток дій охоплює значний спектр подій. До ключових із них належать дитинство та юність Хосе на Філіппінах, стосунки хлопця з двоюрідною сестрою Мірлою, звістка про смерть батька, повернення Хосе до Кувейту, життя в родині Таруф та стосунки з новими родичами, пошуки власного "я", пошуки Бога, самостійне життя в Кувейті та ін.

Однак країна мрій згодом перетворилась на пекло для Хосе. Знатна родина батька не змогла змиритися з його "філіппінською" зовнішністю і постійно боялась викриття існування Хосе іншими знатними кувейтськими родинами. Спроби залишитися в Кувейті і вести самостійне життя теж провалилися, адже проблема була не лише в сім'ї Таруф, а в самому кувейтському суспільстві з його жорстокою системою поділу людей на вищих і

нижчих. У ньому немає місця для юнака із зовнішністю прислуги, але який відчайдушно прагне жити нормальним, незалежним життям.

Кульмінаційним моментом роману можна вважати фразу головного героя, яка різко змінила весь хід подій: “Раптом я відчув, що це місце – не моє, і що я помилявся, коли вважав, що бамбук пускає коріння в будь-якому місці... Я вважав Кувейт, місце, де я народився, своїм місцем призначення, до якого я прийшов після розлуки з ним, але оглядаючись назад, я бачу лише Філіппіни... Манілу... Валансуелу... землю Мендоси”. [Alsanousi 2012, 383]. Ця фраза є символічною, адже відомим є той факт, що якщо стебло бамбука посадити в землю, то воно обов'язково згодом пустить коріння, де б воно не росло. Так само і головний герой мріє оселитися в Кувейті і почуватися там “своїм серед своїх”. Проте після численних невдач і поневірянь Хосе розуміє, що йому ніколи не вдасться “пустити своє коріння” у цій країні. Тому він приймає рішення залишити Кувейт і повернутися на Батьківщину, в те місце, де в нього є справжня сім'я, яка його любить таким, яким він є. Він усвідомлює, що Кувейт для нього став нестерпним, і що його тут більше нічого не тримає.

Розв'язкою роману є повернення Хосе додому і його рішення написати роман про своє життя, щоб на його сторінках розповісти про свої пошуки, здобутки і невдачі, поневіряння і кохання, викрити недоліки сучасного кувейтського суспільства, яке не виправдало його сподівань. Свій роман Хосе вирішив написати філіппінською мовою, пояснюючи це любов'ю і повагою до рідної мови: «Я взяв ручку і почав писати англійською My name is Jose. Потім зупинився і згадав слова Хосе Різаля: “Хто не любить своєї рідної мови, той гірший за гнилу рибу”. А я не хочу бути таким». [Alsanousi 2012, 388].

Хоча в стандартній структурі сюжету епілог, як і пролог, часто відсутні, у романі “Бамбукове стебло” є остання глава “Хосе вертається назад”, яку можна назвати епілогом. У цій главі наратор розповідає про те, яким є його життя кілька років потому. Хосе живе на Філіппінах, він одружений із двоюрідною сестрою Мірлою, у пари є маленький син, якого вони назвали Рашідом. Хлопець дописує роман і збирається відіслати його своєму другу Ібрагіму Саляму для того, щоб той переклав цей роман

арабською мовою. Хоча Хосе зробив свій вибір на користь Філіппін, у його душі все ще є сумніви щодо того, якій країні він належить.

Отже, розібравши сюжет роману, можна зробити висновок, що його наративна структура є лінійною, адже події хронологічно описують життя головного героя від народження до зрілості, а наратор твору і є головним героєм.

Катеріна Пінто у статті «“Бамбукове стебло”»: вивчаючи кувейтське суспільство і “подвійну відсутність”» зазначає, що у романі ас-Сан’усі можна помітити дуалізм у всьому: два імені головного героя, внутрішнє роздвоєння Хосе, дві країни, дві мови [Pinto 2013]. Цей дуалізм присутній і у розподілі персонажів на дві групи: філіппінську і кувейтську. До філіппінських персонажів належать сам Хосе, мати Хосе Жозефіна, тітка Аїда, двоюрідна сестра Мірла, дід Мендоса, стара Тшонлінг, друг Ібрагім Салям, брат Хосе Адріан та інші другорядні персонажі, які епізодично з’являлися в романі. Щодо кувейтської групи, то сюди слід віднести батька Хосе Рашіда, друга Рашіда Гасана, бабусю Ганіму, тіток Гінд, Нурію, Аватиф, зведену сестру Хаулю. У романі ми бачимо протистояння цих груп персонажів у тому, що стосується їхнього ставлення до Хосе. Персонажі філіппінської групи є лояльними до Хосе, вони є справжньою його сім’єю, люблять його таким, яким він є, підтримують його і бажають йому щастя. Винятком є старий Хосе, якому, здається, байдуже все, окрім його півнів. Кувейтська сім’я Хосе переважно негативно налаштована проти хлопця, адже не може прийняти його рівним собі через його зовнішність та напівфіліппінське походження. Винятками у цьому таборі персонажів є Гасан, Хауля та тітка Гінд, які намагаються всіляко підтримати Хосе у складний період його життя і адаптувати до нового суспільства.

Отже, головним героєм роману є Хосе Мендоса (він же Иса Таруф) – напівкувейтець-напівфіліппінець, який народився від таємного шлюбу і змушений був разом з матір’ю покинути країну батька. Головною метою життя Хосе стають пошуки свого “я”, визначення, хто ж він насправді є: заможний і знатний кувейтець із необмеженими можливостями, чи простий бідний філіппінець, змушений все життя тяжко працювати, щоб вижити. Повернувшись на батьківщину батька, Хосе мріє стати своїм серед

кувейтців, жити щасливо в родині Таруф, бо він має на це право. Весь роман пронизують слова Хосе: “Якби я був як бамбук, який не належить нічому. Відрізаємо частину стебла, саджаємо без коріння в будь-яку землю, і невдовзі з'явиться нове коріння на новій землі... без минулого... без пам'яті...” [Alsanousi 2012, 94]. Так само легко як бамбук, Хосе хоче почати нове життя в Кувейті, “пустити своє коріння” в цю землю. Йому це не вдалося, бо кувейтське суспільство не приймає чужаків. Хлопчик із філіппінським обличчям ніколи не стане повноправним кувейтцем, як би він не старався. Консерватизм, жорстокість, егоїзм цього суспільства ламають мрію Хосе, і він усвідомлює, що його справжньою батьківщиною є земля, де його люблять і чекають.

Що стосується Жозефіни, матері Хосе, то вона є прикладом хорошої матері, яка жертвує власним щастям задля добробуту своєї родини. На жаль, будучи представницею бідного класу, в неї не було кращого вибору, ніж бути прислугою в заможних будинках. Ось як розповідає про неї Хосе: “Вона була мрійливою дівчиною: хотіла закінчити школу та отримати гідну професію [...] В той час, коли її сестра мріяла придбати нове взуття чи сукню, мама мріяла лише про те, щоб купити час від часу книгу [...] Проте обставини змусили її покинути свою країну, сім'ю, друзів заради роботи за кордоном” [Alsanousi 2012, 19]. Жозефіна вчинила гідно, адже не хотіла миритися з тим, що чекало більшість бідних молодих дівчат – продавати своє тіло іноземцям, щоб прогодувати себе і близьких. Все своє життя Жозефіна тяжко працює не заради себе, а заради своїх дітей, сестри, племінниці. Вона жертвує своєю молодістю, красою, здоров'ям, гідністю для того, щоб її близькі мали краще життя. Девіз її життя “Все стається з певної причини і заради чогось”. Саме тому вона терпляче приймає всі виклики долі, покораючись її примхам і поворотам.

Іншу долю вибрала собі сестра Жозефіни – Аїда. Молода дівчина змушена з ранніх років працювати офіціанткою в барі, потім у нічному клубі, а через деякий час і танцівницею в клубі. Нічне життя її повністю поглинуло. Вона почала торгувати своїм тілом і перетворилася на річ, яку можна продати і купити. Аїда стала вживати алкоголь, наркотики, робити аборти. Проте одного дня їй все це остогидло, і вона не захотіла більше так жити. Завагітнівши, дівчина вирішує залишити дитину і покласти край цій

брудній роботі, яка занастила її життя: “[...] настав день, коли вона завагітніла Мірлою, їй було тоді 23 роки. Вона приховала свою вагітність від усіх, крім молодшої сестри, моєї мами, після того як усвідомила, що це єдиний вихід позбавитися від роботи, на яку була вимушена погодитися” [Alsanousi 2012, 21].

Аїда – трагічний збірний образ філіппінських жінок, змушених торгувати собою на батьківщині і за кордоном задля отримання шансу на краще життя для себе і своєї родини. Дочка Аїди, Мірла, – бунтівний образ. Вона ненавидить все європейське через батька, якого ніколи не знала. Мірла не знаходить спільної мови з матір’ю, вона навіть не називає її мамою, а лише на ім’я. Дівчина постійно скандалить, цілими днями без дозволу пропадає в різних місцях і навіть втікає з дому. Ненавидячи чоловіків, вона зав’язує стосунки з іншою дівчиною Марією, чим шокує своїх близьких. Коли Мірла тікає з дому, читач нічого про неї не знає аж до самого кінця роману, коли Хосе повідомляє читачеві про свого сина Рашіда і дружину Мірлу. Винятком є кілька електронних листів, які Мірла писала Хосе, коли він був у Кувейті.

Представницею іншого табору персонажів є бабуся Хосе зі сторони батька – Ганіма. Вона вигнала з дому свого єдиного сина, бо він таємно одружився на служниці, і та завагітніла від нього. Для Ганіми думка суспільства важливіша за материнські почуття. Ганіма є образом владної, заможної, сильної жінки, яка є головою родини, і для неї честь свого роду й імені стоїть понад усе. Незважаючи на те, що Хосе є єдиним продовжувачем роду Таруф, вона не може його остаточно прийняти через те, що його зовнішність – філіппінська. Вона дозволяє хлопцеві жити в своєму будинку, але його перебування там має залишатися в таємниці, тому хлопця поселяють у домі для прислуги. У кінці роману, коли заможна сусідка від сина дізнається, ким же насправді є Хосе для Таруфів, Ганіма і її дочки роблять все можливе, щоб якомога швидше позбутися його. Вони перестають надавати йому фінансову допомогу, за їхньою командою його звільняють із роботи, і той рай, про який так довго мріяв хлопець, перетворився на пекло. Ганіма не в змозі опиратися тому, що диктує їй суспільний устрій, а він гласить: “Слова людей тут влада”.

Зовсім іншою є зведена сестра Хосе – Хауля. Вона рада появи брата в її житті, незважаючи на його походження і соціальний

статус. Саме вона вмовляє бабусю Ганіму дозволити хлопцеві жити в їхньому домі. Вона турбується про Хосе, робить все, щоб йому було комфортно в домі Таруфів. Хауля, як і Хосе, росте без батька. Матір залишила її саму в домі бабусі і пішла жити до свого нового чоловіка. Те саме було з Хосе, коли Жозефіна вдруге вийшла заміж. Схожість їхніх доль робить їх близькими. Хауля обожає читати і проводить всі вечори у кабінеті батька. У неї є мрія – дописати роман Рашіда, який він почав, але не встиг закінчити. Дівчина є представницею заможного класу кувейтського суспільства, яку не зіпсувало багатство. У неї добре, співчутливе серце і чиста душа. Вона символізує надію на те, що ще не все втрачено в цьому суспільстві.

Бачимо, що автор вводить у роман абсолютно різних за характерами героїв, показує, як вони взаємодіють і спілкуються один з одним, чим відрізняються. Контраст персонажів робить роман цікавим і захоплюючим, а події – динамічними.

Точка зору і фокалізація у романі

Неможливо розглядати наративну специфіку твору без точки зору. Згідно з Шмідом, точка зору – це утворений зовнішніми та внутрішніми факторами вузол умов, які впливають на сприйняття і передачу подій [Шмид 2003, 210]. Об'єктом точки зору є події, що розповідаються. У визначенні точки зору розрізняють два акти: сприйняття і передача подій. Це розрізнення є необхідним, адже наратор розповідає події не завжди так, як він їх сприймає. Точка зору може проявлятися в п'ятьох різних планах: просторовому, ідеологічному, часовому, мовному та перцептивному [Шмид 2003, 211]. Отже, розглянемо плани точок зору, які реалізуються в романі “Бамбукове стебло”:

1. Просторовий план. Головний герой постає в двох основних точках: Філіппіні і Кувейт. По суті, весь роман можна поділити на дві частини за просторовим планом. Спершу головний герой перебуває на Філіппінах, де він проводить дитинство і юність. Опису батьківщини Хосе виділяє значне місце. У другій частині роману герой опиняється в Кувейті – країні батька і місці, де він народився. Хосе ділиться своїми враженнями від величі і розкоші цієї країни: “Кувейт – красивий. Таким я його бачив, коли разом з Гасаном відвідував торгові центри і ресторани. Чисті

вулиці [...] усі будинки відрізняються один від одного і приваблюють своїми кольорами, дизайном та припаркованими машинами перед ними. Ах, який же він гарний!” [Alsanousi 2012, 203].

2. Часовий план. Наратор послідовно розповідає про своє життя, починаючи з розповіді про свою сім'ю до свого народження, своє народження, дитинство, юні роки і до свого формування як чоловіка. Характерною рисою цього плану є те, що автор подає конкретний вік героїв у певні моменти їхнього життя: залишення Хосе Кувейту – 2 місяці, його хрещення в церкві – 12 років, повернення Хосе до Кувейту – 18 років, поїздка Жозефіни до Кувейту на роботу – 20 років, вагітність Аїди – 23 роки. Автор подає точну дату і навіть день тижня, коли народився головний герой: “У пологовому будинку, в неділю, третього квітня 1988 року лікарка повідомила моєму батькові, що його дружина народила хлопчика, і обоє вони добре почувуються” [Alsanousi 2012, 48–49]. Категорії часу і простору тісно пов'язані в творі та об'єднуються в поняття хронотоп – взаємозв'язок часових і просторових відношень у літературному творі. Таке поєднання забезпечує єдність часу і простору та дозволяє автору показати рух.

3. Ідеологічний план. Під цим планом розуміється те, що наратор представляє не лише свою власну точку зору, але і точки зору різних персонажів. Ідеологічна точка зору витікає з особливостей мовлення персонажів та їхніх розповідей. Так, наприклад, дочка Ганіми Гінд бачить Хосе хорошим юнаком, гідним жити в їхньому домі і носити прізвище Таруф, у той час як інша дочка Ганіми, Нурія, терпіти не може Хосе і радить матері позбутися його якомога швидше.

4. Мовний план. Як правило, в літературних творах мовна точка зору персонажів залежить від соціального статусу, рівня освіти, роботи чи виду діяльності, якою вони займаються. У романі “Бамбукове стебло” мова персонажів змінюється залежно від того, до якого табору персонажів вони належать: філіппінського чи кувейтського. Наприклад, діалоги Хосе і його матері Жозефіни чи Хосе і Мірли написані простою мовою, в них використовується загальноживана побутова лексика. Проте якщо взяти мову Ібрагіма Саяма, то можна побачити, що його мова більш вишукана і складніша, адже він є високоосвіченою людиною, займається перекладацькою діяльністю. Крім того, в романі

можна зустріти слова, характерні лише для певного регіону (реалії): Гасана називають *bidoon* – тобто людиною, яка народилася в Кувейті, але не є громадянином Кувейту. Також автор у мові персонажів використовує філіппінські слова, розкриваючи нижче їхній зміст: *bombeï* – група індусів-лихварів, *inang* – звертання до похилої людини серед бідних верств суспільства та ін.

5. Перцептивний план. Сприйняттю, пізнанню, спогадам, враженням у романі надається значна роль, саме тому перцептивний план точки зору є важливим. Один і той самий персонаж в очах інших дійових осіб може розглядатися по-різному. Таке розходження думок можна продемонструвати на прикладі ставлення до Хосе його матері, тітки, Мірли, Хаулі та з іншого боку ставлення до нього бабусі Ганіми, тітки Нурії. Родина Мендоси позитивно сприймає цього героя, вони його люблять і бажають досягти успіху у житті, всіляко допомагають і морально, і матеріально. Що стосується бабусі Ганіми, то вона досить негативно налаштована проти онука, бо він народжений від простої прислуги і не може бути прийнятим консервативним кувейтським суспільством за свого.

Отже, в романі ас-Сан'усі “Бамбукове стебло” яскраво виражені всі п'ять планів точки зору. Часовий і просторовий, а також мовний і ідеологічний плани є тісно пов'язаними.

Дуже тісно з точкою зору пов'язане інше наратологічне поняття – фокалізація. Фокалізація – це організація вираженої в розповіді точки зору, що передбачає донесення її до читача [Шмид 2003, 76]. У наратології розрізняють три ступені фокалізації: “нульова фокалізація” (наратор>персонаж), “внутрішня фокалізація” (наратор=персонаж) та “зовнішня фокалізація” (наратор<персонаж) [Шмид 2003, 77]. У “внутрішній фокалізації” розповідь ведеться з точки зору персонажа. Саме такий ступінь фокалізації наявний у романі “Бамбукове стебло”. Головний наратор твору Хосе Мендоса є водночас головним персонажем роману і розповідає про своє життя, пригоди, почуття, пошуки, переживання. Суб'єктом фокалізації є сам наратор, а адресатом – читач. У якості фокалізованого може виступати персонаж, світ, що його оточує, розповідь, яка ведеться наратором.

Наратор має дві можливості передати події: застосовуючи свою власну точку зору – наративну, або ж точку зору одного чи

кількох персонажів – персональну. У зображувальному світі твору існують два центри сприйняття, оцінювання, дії, розповіді і породження сенсу – наратор і персонаж. У романі “Бамбукове стебло” дістетичний наратор розповідає про свої пригоди з точки зору “я”, про яке розповідається. Така модель відповідає персональній точці зору.

Особливості нарації роману “Бамбукове стебло”

Абдах Вазін у статті «“Бамбукове стебло”: роман розколотої особистості і мелодрамного відчуження» так характеризує цей твір: «Роман “Бамбукове стебло” залишається унікальним своєю наративною атмосферою, простотою і плавністю мови, піднесенням “народним” характером. Письменник прагне відійти від штучності розповіді, будови та аналізу. Він хоче простоти, яка водночас не буде позбавлена глибини» [Wāzen 2013].

Дійсно, однією з особливостей роману є те, що він написаний простою, легкою, зрозумілою мовою. Мова є дуже важливою в романі, тому що від неї часто залежить успіх роману серед читачів. Оскільки більшість героїв роману є представниками низького та середнього класу, то очевидним є те, що мова роману повинна відповідати їхньому соціальному статусу. Можна було спостерігати, як автор змінює мову залежно від проблем, які висвітлюються. Таку зміну можна помітити залежно від соціального статусу персонажів, які розмовляють. Мова Хосе, Жозефіни, Мірли простіша і менш вишукана порівняно з мовою Гасана, Ібрагіма Саяяма, Хаулі. Незважаючи на такі мовні перепади, загалом мову роману “Бамбукове стебло” можна охарактеризувати як дуже плавну, чітку, зрозумілу, але водночас красиву і вишукану. Простота мови ще пояснюється тим, що роман є нібито перекладом із філіппінської на арабську, а мова перекладів є більш спрощеною через використання нейтральних слів.

Іншою наративною особливістю роману є те, що він нібито написаний спочатку філіппінською мовою, а потім перекладений Ібрагімом Саяямою на арабську. Навіть на початку книги є біографія Саяями і його передмова, в якій він розглядає проблеми перекладу. Згодом читач дізнається, що Ібрагім Саяям є одним із героїв роману. Такий прийом використовується не вперше в арабській літературі. Сауд ас-Сан’усі скоріше за все запозичив цю

ідею з роману “Азазель” єгипетського письменника Юсефа Зейдана. Цей роман теж виграв “Міжнародну премію арабської прози” в 2009 році. Для чого автор використовує такий прийом? По-перше, можливо, він це робить для того, щоб оригінальністю стилю привернути увагу читачів і критиків. Відомим є той факт, що арабські читачі більше полюбляють читати переклади з інших мов, ніж оригінальні твори, написані арабською мовою. Напевно, це пов'язано з певними сюжетами та образами героїв, які не є характерними для арабської літератури. Іншою можливою версією використання прийому перекладу є бажання ас-Сан'усі заховатися за спинами вигаданих авторів через ті гострі проблеми, які він висвітлює у своєму романі: критика сучасного кувейтського суспільства, висміювання його вад. Якою б не була причина, але цей прийом є вдалим і робить роман “Бамбукове стебло” оригінальним. Окрім того, що Ібрагім Салям є “перекладачем” роману, він ще й робить у романі багато приміток, даючи визначення певним предметам, явищам чи пояснюючи, ким був той чи інший згаданий герой в історії певної держави. Переважно примітки пояснюють географічні назви, види транспорту, музичні інструменти, відомих діячів Філіппін або Кувейту. Наприклад, перекладач пояснює, що *Biak-na-Bato National Park* на Філіппінах – “це скеляста територія, на якій знаходяться печери, річки, височини, а також простягаються всячі дерев'яні мости і сходинки, які полегшують прохід між височинами і печерами” [Alsanousi 2012, 110]. Щодо реалій Кувейту, то ось як Ібрагім пояснює слово *as-samīgī* – “народне пісенне мистецтво набатейської поезії, древній фольклор Аравійського півострова, виконується під стукіт бубна” [Alsanousi 2012, 254].

У романі Сауд ас-Сан'усі подає картини двох різних суспільств, двох держав, описує їхні географію, звичаї, культуру, соціальний рівень, релігію та мешканців. Також автор описує події, які сталися в житті головного героя під час його перебування в цих двох країнах: Філіппінах і Кувейті. Ці події є головними у творі і складають сюжет роману. Проте наративною особливістю цього роману є те, що Сан'усі до основної розповіді включає легенди, цікаві історії, непов'язані з основною сюжетною лінією, а також робить екскурс в історію Філіппін і Кувейту. Ці легенди та розповіді не є зайвими в романі, а навпаки роблять його більш

цікавим і пізнавальним. Прикладом такої легенди є розповідь про те, звідки взявся фрукт ананас, і як він пов'язаний із прокльонами старого Мендоси малому Хосе: “Нехай у тебе виросте тисяча очей, щоб ти добре бачив речі” [Alsanousi 2012, 121]. Автор вставляє легенду про ліниву дівчинку Пінію, яка ніколи нічого не могла знайти, коли її щось просила мати. У свою чергу мати, сердячись на непутящу дочку, говорила їй: “Нехай у тебе виросте тисяча очей, щоб ти добре бачила речі”. Одного разу мати захворіла і попросила дочку приготувати поїсти, але дівчинка, як завжди, не могла знайти посуд для приготування їжі. Матір прокляла свою дочку, проте цього разу її прокльони збулися, і дівчинка перетворилася на дивовижний фрукт з тисячею очей – ананас: “Вона почала роздавати сусідам і жителям села плоди цього фрукта, який стали називати Пінуа, або Pineapple, тобто ананас” [Alsanousi 2012, 124]. Часто Сан’усі вводить у твір уривки, в яких розповідає читачеві про певний період історії Філіппін чи Кувейту або про національного героя, якого знають і поважають у його країні.

Аднан Хусейн Ахмад у статті «Втрачена особистість та проблема приналежності в “Бамбуковому стеблі”» висуває цікаву думку про те, що роман побудований на принципі рівноваги [Ahmad 2013]. Такий прийом належить до відносно нових художніх технік у літературі. Автор статті протиставляє Хосе, який народився від матері-філіппінки і батька-кувейтця, Мірлі, в якій матір була теж філіппінкою, а батько – європейцем. У цих двох героїв є багато спільного. Вони обоє виховувалися лише матерями і не знали батьків, обоє знаходилися в пошуках своєї ідентифікації і усвідомлення свого призначення, обоє не хотіли миритися з тою долею, яка їм випала. Врешті-решт долі Хосе і Мірлі перетнулися, і вони стали подружньою парою. Хосе і Мірла не є єдиними представниками такої рівноваги у романі. Аднан Хусейн наводить інший приклад такого принципу – Рашід Таруф та Гасан. Рашід – корінний житель Кувейту, представник заможної знатної родини Таруф. Гасан також живе все життя у Кувейті, але він – *bidoon*, тобто особа без громадянства. Здавалосьь, обоє героїв ведуть схожий спосіб життя: вони все життя прожили в Кувейті, є друзями, цікавляться літературою, обоє воювали під час окупації Кувейту. Проте їхні соціальні статуси дуже різні.

Якщо Рашід – повноправний громадянин Кувейту, то Гасан має обмежені права і навіть зазнає прихованої дискримінації. Це проявилось у відмові бабусі Ганіми на шлюб між Гасаном і її дочкою Гінд через соціальний статус юнака. Принцип рівноваги розповсюджується не лише на героїв роману, а й на персонажів, яких було згадано у творі. Прикладом цього є зіставлення філіппінського національного героя Хосе Рісалья – символа революції та руху опору проти іспанської окупації, з кувейтськими письменниками і поетами Ісмаїлом Фагдом Ісмаїлом, Фаїком Абдальджалілем та Мульхан Абдалла ар-Рашідом – символами кувейтського руху опору проти іракської окупації. Такий принцип рівноваги персонажів є однією з наративних особливостей роману.

Наступною наративною особливістю роману є його наповнення цитатами, афоризмами, висловами відомих людей. Кожен розділ роману починається з вислову національного героя Філіппін Хосе Рісалья (1861–1896). Наприклад, перед першим розділом автор подає такий вислів цього героя: “Де немає рабів, там немає і тиранів” [Alsanousi 2012, 15]. До другого розділу Сан'усі вибрав такий вислів: “Той, хто не може озирнутися назад, до того місця, звідки прийшов, ніколи не досягне місця свого призначення” [Alsanousi 2012, 53]. Ці вислови використані автором не просто так. Вони тою чи іншою мірою пов'язані з проблематикою роману, його ідеями. Наприклад, вислів, використаний для другого розділу, напряму зв'язаний з проблемою головного героя – пошуком самоідентифікації. Він знаходить себе лише тоді, коли озирється назад і усвідомлює, ким є насправді.

Окрім висловів Хосе Рісалья, роман наповнений власними висловами автора, в яких виражено не менше мудрості і глибокого змісту. Наведемо приклади кількох таких висловів: “Надмірне щастя, як сум, стає нестерпним, якщо його ні з ким розділити” [Alsanousi 2012, 347]. Та “Ми не нагороджуємо інших, коли прощаємо їхні провини, ми винагороджуємо свої душі і очищаємося зсередини” [Alsanousi 2012, 167].

Таким чином, роман Сауда ас-Сан'усі “Бамбукове стебло” притягує увагу читачів і критиків зі всього світу своєю оригінальністю, простотою мови, глибиною змісту, цікавим насиченим сюжетом та актуальними проблемами, які автор порушує у

творі. Ас-Сан'усі недаремно приписується значна роль у розвитку сучасної романістики Кувейту, а його роман "Бамбукове стебло" вважається гордістю сучасної літератури Кувейту.

ЛІТЕРАТУРА

Коваленко К. Типи нараторів і види нарації у прозових творах А. П. Чехова ("Моє життя", "Розповідь невідомої людини") // **Філологічні науки**. Полтава, 2012.

Мацевко-Бекерська Л. Наратологічна проекція концепту "герой" // **Вісник ЛНУ**. Львів, 2009.

Ткачук М. П. **Наративні моделі українського письменства**. Тернопіль, 2007.

Шмид В. **Наратология**. Москва, 2003.

Pinto C. **The Bamboo Stalk: Exploring Kuwaiti Society and "the Double Absence"**. 2013.

- أحمد، عدنان حسين. الهوية الضائعة وإشكالية الانتماء في "ساق البامبو". جريدة الشرق الأوسط. – 12\05\2013.
- الأسطة، عادل. ساق البامبو: المؤلف والمؤلف الضمني والسخرية والنماذج البدئية. جريدة الحرية. – 22\05\2013.
- الحمادي، عبد الوهاب. الرواية الكويتية وما بعد فوز رواية "ساق البامبو" بالبوكر. جريدة الرياض. – الرياض، 30\05\2013.
- السنعوسي، سعود. ساق البامبو. – الكويت: الدار العربية للعلوم ناشرون، 2012.
- صالح، شريف. "ساق البامبو".. قراءة في البناء السردي. جريدة الحياة. – 18\05\2013.
- وازن، عبده. "ساق البامبو" رواية الهوية المنفصمة والتغريب الميلودرامي. جريدة الحياة. – القاهرة، 25\04\2013.